وضعیت مصرف مواد در دانش‌آموزان کشور

آفرین رحیمی‌موقر*، الهه سهیمی ایزدیان**

طرح بحث: *این مطالعه با هدف مرور سیستماتیک پژوهش‌های مربوط به مصرف مواد در دانش‌آموزان ایرانی انجام شده است.*

روش تحقیق: *اسناد مرورشده شامل مقالات منتشرشده در مجلات علمی داخلی و خارجی، پایان‌نامه‌ها، مقالات ارائه شده در کنگره‌ها و گزارش‌های سازمانی بوده است. نتایج بر اساس شیوع مصرف مواد اپیوئیدی (افیونی)، الکل، حشیش و ماری‌جوانا، کوکائین، مواد نیروزا، اکستازی و LSD در طول عمر، درماه گذشته، مصرف روزانه و نسبت دانش‌آموزان در جمعیت معتادان ارائه شده است.*

یافته‌ها: *این مطالعه حاکی از آن است که تمام مطالعات انجام شده مربوط به سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ بوده است. تعداد زیادی از این مطالعات اشکالات متدولوژیک داشته است؛ معهذا الکل و پس از آن تریاک و حشیش شایع‌ترین مواد مورد مصرف در دانش‌آموزان را تشکیل می‌دهند. هم‌چنین تعداد دانش‌آموزان معتاد به مواد اپیوئیدی در کشور را می‌توان بین شش هزار تا ده هزار نفر تخمین زد.*

نتیجه: *انجام مطالعات ملی در این زمینه با متدلوژی صحیح و پیش‌بینی روش‌های صحیح پایش تغییرات شیوع و الگوهای مصرف مواد در دانش‌آموزان به تفکیک مقاطع مختلف تحصیلی و جنسیت ضرورت دارد.*

کلیدواژه‌ها: اعتیاد، ایران، دانش‌آموزان، مصرف مواد، مطالعهٔ مروری

تاریخ دریافت مقاله: ۸۴/۷/۱۲ تاریخ پذیرش مقاله: ۸۴/۱۱/۲۴

* روان‌پزشک، عضو هیات‌علمی مرکز ملی مطالعات اعتیاد دانشگاه علوم‌پزشکی تهران

** روان‌پزشک، محقق مرکز ملی مطالعات اعتیاد دانشگاه علوم پزشکی تهران

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

مقدمه

مصرف مواد مخدر و وابستگی به آن پدیده‌ای مزمن و عودکننده است که با صدمه‌های جدی جسمانی، مالی، خانوادگی و اجتماعی همراه است. در حال حاضر اطلاعاتی در دست است که نشان می‌دهد مصرف مواد در میان نوجوانان و جوانان افزایش چشمگیری یافته است. از نظر اکثر افرادی که با نوجوانان کار می‌کنند مهم‌ترین خطری که این گروه را تهدید می‌کند این است که آنها به عنوان واکنشی در قبال قرار گرفتن مکرر در موقعیت‌های نامناسب از جمله احساس ناامنی، فشار، آشفتگی روانی، تعارض با والدین یا مشکلات زندگی روزمره به مواد مخدر پناه ببرند. سوءمصرف مواد مخدر در بسیاری از افراد از سنین دبیرستان آغاز می‌شود، بنابراین یکی از مهم‌ترین راه‌های کاهش مصرف مواد مخدر در بزرگسالی کنترل آن در نوجوانی است (White, 2004:5).

به‌دلیل اهمیت موضوع، تا به حال مطالعات نسبتاً فراوانی در زمینهٔ همه‌گیرشناسی مصرف مواد در دانش‌آموزان در کشورهای مختلف صورت گرفته است. مطالعه‌ای اپیدمیولوژی، طولی و ملی با نام MTF[1] از سال ۱۹۷۶ توسط جانستون و همکاران در آمریکا بر روی دانش‌آموزان دبیرستانی شروع شده و هر ساله نتایج آن منتشر می‌گردد. طبق آخرین گزارش، شیوع مصرف مواد غیرمجاز در بین دانش‌آموزان کلاس هشتم، دهم و دوازدهم تحصیلی طی یک سال به ترتیب ۱۵ درصد، ۳۱ درصد و ۳۹ درصد بوده است. شایع‌ترین مواد مورد مصرف در بین دانش‌آموزان کلاس دوازدهم ماری‌جوانا، آمفتامین، کوکایین ال.اس.دی. و مواد استنشاقی بوده که شیوع مصرف یک ماهه آن به ترتیب ۱۹/۹ درصد، ۴/۶ درصد، ۲/۳ درصد، ۱/۳ و ۱/۲ درصد گزارش شده است. در این مطالعه نشان داده شد که مصرف مواد غیرمجاز در دانش‌آموزان در دهه هشتم قرن بیستم میلادی افزایش و در دهه نهم کاهش و سپس در طی سال‌های ۱۹۹۰ الی ۱۹۹۸ افزایش داشته است. شیوع مصرف یک ماهه هرویین در بین دانش‌آموزان کلاس دوازدهم ۰/۵ درصد بوده‌است. در

1. Monitoring The Future

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

این تحقیق مصرف‌کنندگان مواد غیرمجاز به لحاظ نسبت جنسی برابر نبوده‌اند، خصوصاً در مورد موادی که به‌طور شایع‌تر مصرف می‌شده‌اند (Johnston et al, 2005:3).

در ۳۰ کشور اروپایی تحقیق همه‌گیرشناسی طولی و ملی با نام ESPAD[1] از سال ۱۹۹۵ شکل گرفته است. در این مطالعه وضعیت مصرف مواد غیرمجاز در دانش‌آموزان ۱۶–۱۵ ساله هر ۴ سال یک‌بار سنجیده می‌شود. طبق گزارش سال ۱۹۹۹ مصرف الکل و مواد غیرمجاز در بین دانش‌آموزان نسبت به تحقیق سال ۱۹۹۵ افزایش یافته است. به‌طورکلی حدود ۵۰ درصد دانش‌آموزان اروپایی ۴۰ دفعه یا بیشتر مصرف الکل داشته‌اند. بعد از الکل شایع‌ترین ماده غیرمجاز مورد مصرف حشیش بوده است که حداقل مصرف یک ماهه آن مربوط به کشورهای قبرس، سوئد، ایسلند، فنلاند و رومانی با شیوع ۱ تا ۲ درصد و حداکثر مصرف مربوط به کشورهای فرانسه، ایرلند، انگلستان و جمهوری چک با ۲۲ درصد فراوانی بوده است. در این مطالعه نیز دیده شد که مصرف در طی ۳۰ روز مواد در پسران بیشتر از دختران بوده است (Hibell et al, 2000:160). مطالعهٔ همه‌گیرشناسی طولی و ملی دیگری نیز از سال ۱۹۹۶ میلادی بر روی دانش‌آموزان ۱۷–۱۲ ساله استرالیایی آغاز شده است. این مطالعه هر سه سال یک‌بار تکرار می‌گردد. بعضی از نتایج آخرین تحقیق آن که در سال ۲۰۰۲ میلادی انجام گرفته بدین شرح است: شایعترین ماده مورد مصرف حشیش بوده و ۲۵ درصد دانش‌آموزان حداقل یک بارآن را مصرف کرده بودند. مصرف حداقل یک بار مواد استنشاقی در دانش‌آموزان ۱۲ و ۱۷ ساله به ترتیب ۲۶ درصد و ۱۲ درصد بوده است. مصرف مواد غیرمجاز بین سال‌های ۱۹۹۶ الی ۱۹۹۹ افزایش و سپس کاهش داشته است. مصرف در طول عمر هالوسینوژن‌ها، آمفتامین‌ها، اپیوئیدها و کوکایین به ترتیب ۴ درصد، ۷ درصد، ۳ درصد و ۳ درصد بوده است. مصرف یک ماه قبل از مطالعه مواد فوق نیز به ترتیب ۲ درصد، ۳ درصد، ۱ درصد و ۱ درصد گزارش شده است (White, 2004:1-3). همان‌طور که ملاحظه می‌شود اکثر مطالعات جامع در کشورهای غربی ملی و طولی است و همچنان ادامه دارد. ابزار مطالعه در همهٔ آنها پرسش‌نامه و به صورت گزارش فردی است.

1. The European School Project on Alcohol and Other Drugs

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

تا به حال مطالعات معدودی در مورد همه‌گیرشناسی مصرف مواد اعتیادآور غیرقانونی در کشورهای در حال توسعه و به ویژه در منطقه انجام شده است. مطالعه‌ای قدیمی در مصر که توسط سواف انجام شد نشان داد که ۳۳ درصد دانش‌آموزان مدارس پسرانه قاهره حداقل یک بار الکل نوشیده بودند، بیشتر از ۱۱ درصد آنها حداقل یکبار نارکوتیک‌ها و ۵ درصد حداقل یک نوع از مواد صناعی غیرمجاز را مصرف کرده بودند (Soueif et al., 1982:321). المراوی در مطالعه‌ای که در دبیرستان‌های پسرانه در اسکندریه مصر انجام داد، مصرف مواد مخدر را در ۴/۹۲ درصد آنها گزارش کرد (El-Amrawy, 1991:249). در مطالعه‌ای بر دانش‌آموزان دو دبیرستان در جفا دیده شد که مصرف ماهانه ال. اس. دی.، متادون و هرویین ۷ درصد، اکستازی ۶ درصد، حشیش ۵ درصد و کوکایین ۴ درصد بوده است و به‌طورکلی ۱۳ درصد آنان مصرف مواد غیرمجاز به صورت حداقل یک بار در ماه داشتند (Dgani,1992:180).

در ایران نیز تحقیقات پراکنده‌ای بر روی این موضوع انجام گرفته است. لذا بیش از یک دهه است که در جوامع پیشرفته به‌دلیل افزایش تحقیقات و پژوهش‌ها و به جهت جمع‌بندی نتایج که از منابع گوناگون جمع‌آوری می‌گردد مطالعات سیستماتیک مروری رواج یافته است. در ایران تا به حال مطالعه‌ای مروری بر روی پژوهش‌های مصرف مواد در دانش‌آموزان صورت نگرفته است. لذا بر آن شدیم تا مطالعه‌ای سیستماتیک بر روی پژوهش‌های مربوط به مصرف مواد در دانش‌آموزان کشورمان داشته باشیم.

۱) روش مطالعه

هدف از این مطالعه جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات مربوط به شیوع مصرف مواد مخدر و غیرقانونی در دانش‌آموزان ایرانی است. بدین منظور برای دسترسی به کلیهٔ مقالات چاپ شده در مجلات داخلی و خارجی و اسناد و مدارک و گزارشات چاپ شده در این زمینه بسیار تلاش شد. مهم‌ترین منابع استفاده شده عبارت بودند از بانک اطلاعات پژوهش بهداشت روان کشور (IranPsych) در مرکز ملی تحقیقات علوم پزشکی کشور که برای تشکیل آن با راهکارهای مختلف منابع از حوزهٔ جغرافیایی ۴۰ دانشگاه علوم پزشکی کشور، دانشگاه آزاد،

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

دانشکده‌های علوم پزشکی، اجتماعی و انسانی، کتابخانه‌های مرجع یا محل نشر مجلات، بانک‌های اطلاعاتی PsycLIT، MEDLINE و ISI گردآوری شدند، کتابخانهٔ ستاد مبارزه با مواد مخدر و اسناد و مدارک معاونت پیشگیری سازمان بهزیستی کشور. این منابع حاوی اطلاعاتی از ۵۰ سال پیش تاکنون بوده‌اند. اسناد مرورشده شامل مقالات منتشرشده در مجلات علمی داخلی و خارجی، پایان‌نامه‌ها، مقالات ارائه شده در کنگره‌ها و گزارشات سازمانی بوده است.

در این مطالعه از اسنادی استفاده شد که به بررسی شیوع مصرف مواد اعتیادآور غیرمجاز در دانش‌آموزان پرداخته، متدلوژی تشریح شده، نتایج به تفکیک مواد ذکر شده، شاخص مربوطه مشخص و میزان آن ثبت شده بود. در این بررسی مروری به مطالعاتی نیز دسترسی پیدا شد که نوع مواد را تفکیک نکرده و اکثراً شیوع مصرف گروهی از مواد قابل سوءمصرف مانند سیگار، الکل و داروهای روان‌گردان را بدون تفکیک نوع ماده ارائه می‌کردند که چون اطلاع دقیقی به دست نمی‌دادند، از این مطالعه حذف گردیدند.

از آن‌جا که در مطالعات مختلف از ابزارها و شاخص‌های متفاوت استفاده شده است، چند شاخص که بیش از همه مورد استفاده قرار گرفته بودند، انتخاب شده و اطلاعات مربوطه استخراج گردیدند. این شاخص‌ها عبارتند از: شیوع مصرف مواد اپیوئیدی (افیونی)، الکل، حشیش و ماری‌جوانا، کوکائین، مواد نیروزا (استروئیدها)، اکستازی و ال. اس. دی. در طول عمر، در ماه گذشته و مصرف روزانه مواد فوق در زمان انجام مطالعه و هم‌چنین نسبت دانش‌آموزان در جمعیت معتادان. در مورد هر گروه از شاخص‌ها جدولی ارائه گردیده‌است که نشانگر جمعیت نمونه، مکان و زمان مطالعه، روش مطالعه، حجم نمونه، شاخص‌های مورد بررسی، نتایج به‌دست آمده و منبع هر مطالعه هستند. تعداد کم مطالعات از یک طرف و تفاوت در شاخص‌های به کار رفته از طرف دیگر، انجام هرگونه تجزیه و تحلیل آماری بر نتایج فوق را غیرممکن می‌سازد؛ لیکن با مروری بر این اطلاعات، می‌توان تخمینی هرچند غیردقیق از وضعیت مصرف مواد غیرمجاز در دانش‌آموزان کشورمان ارائه کرد.

۲) نتایج

مجموعاً از ۸ مطالعه که به بررسی شیوع مصرف مواد و اعتیاد در دانش‌آموزان پرداخته

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

بودند استفاده شد؛ این اسناد و مدارک مربوط به سال‌های ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۳ بوده است.

شش پژوهش توسط دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور و دو پژوهش توسط وزارت آموزش و پرورش انجام شده‌است. از مطالعات انجام شده یک مطالعه به صورت کشوری، سه مطالعه در شیراز و یک مطالعه در هر کدام از شهرهای کرمان، گناباد، رشت و کاشان انجام شده‌است. در پنج مطالعه هر دوجنس جمعیت نمونه را تشکیل می‌دادند، ولی تنها در دو مطالعه نتایج به تفکیک جنس ارائه شده بود و در یک مطالعه با وجودی که هر دو جنس جمعیت نمونه را تشکیل می‌دادند، تعداد نمونه در هر جنس به تفکیک ذکر نشده بود ولی به دلیل صفر بودن نتایج، می‌شد تشخیص داد که میزان آن در هر دو جنس صفر بوده است. جمعیت نمونه در سه مطالعهٔ دیگر پسران بودند. جمعیت نمونه در پنج مطالعه دانش‌آموزان دبیرستانی، در یک مطالعه دانش‌آموزان راهنمایی، در یک مطالعه دانش‌آموزان پایه‌های تحصیلی سوم راهنمایی تا سوم دبیرستان و در یک مطالعه نیز دانش‌آموزان دبستانی بودند. حجم نمونه بین حداقل ۲۳۷ نفر تا حداکثر ۷۵۵۶ نفر متغیر بود. ابزار مطالعه در تمامی موارد، پرسش‌نامه بود که در پنج مطالعه با تکمیل خود فرد و بدون شناسایی و در سه مطالعه به صورت مصاحبهٔ رودررو بوده است.

در سه مطالعه برای شیوع شاخص ذکر شده تعریفی ارائه نشده بود؛ به‌عنوان مثال مشخص نبود که منظور از "مصرف یا سوءمصرف" آیا مصرف در طول عمر است یا مدت زمان دیگری. این موضوع گرچه اشکال عمده‌ای را در متدلوژی ایجاد می‌کند و امکان جمع‌بندی نتایج را محدود می‌نماید، لیکن به‌این علت که تعدادی از مطالعات را شامل می‌شد آنها را حذف نکردیم.

نتایج به تفکیک نوع مواد و شیوع مصرف در واحد زمان ارائه می‌شود که شامل "مصرف در طول عمر"، "مصرف در ماه گذشته" و "مصرف روزانه" می‌باشد. سپس نتایج چهار مطالعه که به مرور مطالعات و اسنادی که به بررسی نسبت دانش‌آموزان در جمعیت معتادان پرداخته بودند بررسی و نتایج آن ارائه گردیده است.

۱- ۲) شیوع مصرف مواد اپیوئیدی (افیونی)

هفت مطالعه در مورد شیوع مصرف مواد اپیوئیدی در دانش‌آموزان به دست آمد که متدلوژی آنها به‌طور مشخص ذکر شده بودند (جدول شمارهٔ ۱).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

جدول ۱: مطالعات همه‌گیرشناسی در مورد شیوع مواد افیونی در دانش‌آموزان

جمعیت نمونه	مکان مطالعه	سال مطالعه	روش مطالعه	تعداد نمونه	شاخص مورد بررسی	فراوانی						منبع
						پسر		دختر		کل		
						مطلق	نسبی	مطلق	نسبی	مطلق	نسبی	
دانش‌آموزان پسر دبیرستانی	شیراز	۱۳۷۸	گزارش فردی، بدون شناسایی	۳۵۵ پسر	مصرف در طول عمر تریاک	۴۵	۱۲/۷					احمدی و استوان، ۲۰۰۲: ۵۱۱
					مصرف در طول عمر هروئین	۸	۲/۳					
					مصرف در طول عمر مرفین	۵	۱/۴					
					مصرف در حال حاضر* تریاک	۸	۲/۳					
					مصرف در حال حاضر* هروئین	۳	۰/۸					
					مصرف در حال حاضر* مرفین	۱	۰/۳					
دانش‌آموزان سال آخر دبیرستان و پیش‌دانشگاهی	کرمان	۸۰-۱۳۷۹	گزارش فردی، بدون شناسایی	۳۳۱۸ نفر ۱۹۴۵ پسر (۵۸/۶) ۱۳۷۳ دختر (۴۱/۴)	مصرف در طول عمر تریاک	۲۲۷	۱۱/۵	۷۰	۵/۱	۲۹۷	۹	حشمتی، ۱۳۸۰: ۱۴۱
					مصرف در طول عمر شیره	۱۵۰	۷/۷	۳۶	۲/۵	۱۸۶	۵/۶	
					مصرف در طول عمر هروئین	۱۰۷	۵/۶	۲۸	۲	۱۳۵	۴/۱	
					مصرف در ماه گذشته تریاک	۱۰۵	۵/۳	۳۶	۲/ ۶	۱۴۱	۴/۲	
					مصرف در ماه گذشته شیره	۸۱	۴/۱	۲۱	۱/۴	۱۰۲	۳/۱	
					مصرف در ماه گذشته هروئین	۵۷	۳	۹	۰/۶	۶۶	۲	
					مصرف روزانهٔ تریاک	۵۷	۲/۹	۲۴	۱/۷	۸۱	۲/۴	
					مصرف روزانهٔ شیره	۳۹	۲	۳	۰/۲	۴۲	۱/۳	
					مصرف روزانهٔ هروئین	۴۲	۲/۲	۶	۰/۴	۴۸	۱/۴	
دانش‌آموزان پایه‌های تحصیلی سوم راهنمایی تا سوم دبیرستان	کل کشور	---	مصاحبه رو در رو	۷۵۵۶ نفر ۳۹۰۸ پسر (۵۱/۷) ۳۶۴۶ دختر (۴۸/۳)	مصرف در طول عمر تریاک					۱۷	۰/۲۲	صدیق سروستانی، ۱۳۸۲: ۱۸۱
					مصرف در طول عمر هروئین					۱۰	۰/۱۳	
					مصرف در ماه گذشته تریاک					۱۷	۰/۲۲	
					مصرف در ماه گذشته هروئین					۴	۰/۱	
					مصرف روزانه تریاک					۰	۰	
					مصرف روزانه هروئین					۰	۰	

ادامه جدول ۱

دانش‌آموزان دبیرستانی	شیراز	--	گزارش فردی، بدون شناسایی	۳۹۷ نفر ۱۹۷ پسر (۴۹/۶) ۲۰۰ دختر (۵۰/۴)	مصرف در طول عمر تریاک مصرف در طول عمر هرویین مصرف در طول عمر مرفین مصرف روزانهٔ تریاک مصرف روزانهٔ هرویین مصرف روزانهٔ مرفین	۱۳ ۸ ۳ ۳ ۴ ۱	۶/۶ ۴/۱ ۱/۵ ۱/۵ ۲ ۰/۵	۱ ۰ ۰ ۰ ۰ ۰	۰/۵ ۰ ۰ ۰ ۰ ۰	۱۴ ۸ ۳ ۳ ۴ ۱	۳/۵ ۲ ۰/۸ ۰/۸ ۱ ۰/۳	احمدی و حسنی، ۲۰۰۳: ۳۷۸
دانش‌آموزان دبیرستانی	رشت	--	مصاحبه رو در رو	۱۴۷۴ نفر ۷۵۱ پسر(۵۰/۹) ۷۲۳دختر(۴۹/۱)	مصرف* تریاک مصرف* هرویین					۲۰ ۴	۱/۴ ۰/۳	نجفی و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۸۵
دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه	گناباد	۱۳۸۲	گزارش فردی، بدون شناسایی	۴۰۰ پسر	سوءمصرف* تریاک سوءمصرف* هرویین	۳ ۱	۰/۸ ۰/۳					اصلی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۳۸
دانش‌آموزان پسر دبستانی	شیراز	--	گزارش فردی، بدون شناسایی	۱۰۳۴ پسر	مصرف در طول عمر تریاک مصرف در طول عمر هرویین مصرف گه گاه* تریاک مصرف گه گاه* هروئین مصرف روزانهٔ تریاک مصرف روزانهٔ هروئین	۶ ۱ ۲ ۰ ۱ ۰	۰/۶ ۰/۱ ۰/۲ ۰ ۰/۱ ۰					احمدی و همکاران، ۲۰۰۳: ۵۷

* تعریفی از این شاخص‌ها ارایه نشده است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

۲-۲) شیوع مصرف مواد اپیوئیدی در طول عمر

مصرف تریاک در طول عمر در پسران از ۶/۶ تا ۱۲/۷درصد (در دبستان ۰/۶ درصد) و در دختران در شیراز ۰/۵ و در کرمان ۵/۱ درصد گزارش شده‌است. در مطالعه کشوری میزان مصرف تریاک در طول عمر کل جمعیت دانش‌آموزان ۰/۲۲ درصد گزارش شده است. مصرف هروئین در طول عمر در پسران از ۲/۳ تا ۵/۶ درصد (در دبستان ۰/۱ درصد) و در دختران در شیراز صفر و در کرمان ۲ درصد گزارش شده‌است. در مطالعه کشوری مصرف هرویین در طول عمر کل جمعیت دانش‌آموزان ۰/۱۳ درصد گزارش شده است. مصرف مورفین در طول عمر در شیراز در پسران ۱/۵ و ۱/۴ درصد و در دختران صفر درصد گزارش شده‌است. مصرف شیره در طول عمر نیز در کرمان در پسران و دختران به ترتیب ۷/۷ و ۲/۵ درصد گزارش کرده است

۲-۳) شیوع مصرف مواد اپیوئیدی در یک ماه قبل از مطالعه

مصرف تریاک در طی یک ماه قبل از مطالعه (و یا مصرف در حال حاضر) در پسران در شیراز ۲/۳ و در کرمان ۵/۳ درصد و در دختران در کرمان ۲/۶ درصد گزارش شده‌است. مصرف تریاک در طی یک ماه قبل از مطالعه در کل جمعیت دانش‌آموزان نیز در مطالعه کشوری بررسی و ثبت شده که میزان آن ۰/۲۲ درصد گزارش شده‌است. در مطالعه‌ای در گناباد نیز سوءمصرف تریاک در پسران بررسی شده بود که تعریف آن مشخص نیست ولی میزان آن ۰/۸ درصد ذکر شده است. مصرف هرویین در طی یک ماه قبل از مطالعه در پسران در شیراز ۰/۸ و در کرمان ۳ درصد و در دختران در کرمان ۰/۶ درصد گزارش شده‌است. مصرف هرویین در طی یک ماه قبل از مطالعه در کل جمعیت دانش‌آموزان نیز در یک مطالعه کشوری بررسی و ثبت شده که میزان آن ۰/۱ درصد گزارش شده‌است. در مطالعهٔ گناباد نیز سوءمصرف هرویین در پسران بررسی شده بود که تعریف آن مشخص نیست ولی میزان آن ۰/۸ درصد ذکر شده است. مصرف مورفین در طی یک ماه قبل از مطالعه در شیراز در پسران ۰/۳ درصد و مصرف شیره در طی یک ماه قبل از مطالعه در

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

کرمان در پسران و دختران به ترتیب ۴/۱ و ۱/۴ درصد گزارش شده‌است.

۴ـ۲) شیوع مصرف روزانهٔ مواد اپیوئیدی

مصرف روزانهٔ تریاک در پسران، ۲/۹ درصد در کرمان و ۱/۵ درصد در شیراز (در دبستان ۰/۱ درصد) و در دختران ۱/۷ درصد در کرمان و صفر در شیراز گزارش شده است. شیوع مصرف روزانهٔ تریاک در کل جمعیت دانش‌آموزان در مطالعه کشوری صفر گزارش شده است. مصرف روزانهٔ هروئین در پسران در مطالعه کشوری صفر و در هر کدام از شهرهای شیراز و کرمان به ترتیب ۲ و ۲/۲ درصد (در دبستان صفر) و در دختران در ۲ مورد صفر و در کرمان ۰/۴ درصد گزارش شده است. مصرف روزانهٔ مورفین در مطالعه‌ای در شیراز در پسران ۰/۵ درصد و در دختران صفر گزارش شده‌است. شیوع مصرف روزانهٔ شیره نیز در کرمان در پسران و دختران به ترتیب ۲ و ۰/۲ درصد گزارش شده است

۵ـ۲) شیوع مصرف الکل

تعداد ۸ مطالعه به بررسی مصرف الکل در دانش‌آموزان پرداخته و شاخص مربوطه و میزان آن را ذکر کرده بودند (جدول شمارهٔ ۲). با توجه به این که سه مطالعه، تعریف مشخصی از شاخص مورد بررسی ارائه نداده بودند لذا به سختی قابل استفاده هستند. در پسران شیوع مصرف الکل در طول عمر از ۱۵ تا ۲۴/۲ درصد در کرمان و شیراز (در دبستان ۱۳/۴ درصد) و در دختران در کرمان و شیراز به ترتیب میزان آن ۴/۵ و ۳/۵ درصد بوده است. در مطالعهٔ کشوری نیز میزان مصرف در طول عمر کل جمعیت دانش‌آموزان ۱/۹ درصد گزارش شده است. شیوع مصرف الکل در طی یک ماه قبل از انجام مطالعه (و یا مصرف در حال حاضر) در پسران در کرمان و شیراز به‌ترتیب ۷/۷ و ۱۳/۵ درصد و در دختران در کرمان ۱/۴ درصد بوده است. در مطالعهٔ کشوری نیز میزان مصرف الکل در طی یک ماه قبل از مطالعه در کل جمعیت دانش‌آموزان ۱/۱ درصد گزارش شده است. در پسران مصرف روزانهٔ الکل در کرمان و شیراز به‌ترتیب ۴/۲ و ۷/۶ درصد (در دبستان ۲/۷ درصد) و در دختران در کرمان و شیراز

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

جدول ۲: مطالعات همه‌گیرشناسی در مورد شیوع مصرف الکل در دانش‌آموزان

جمعیت نمونه	مکان مطالعه	سال مطالعه	روش مطالعه	تعداد نمونه	شاخص مورد بررسی	فراوانی						منبع
						پسر		دختر		کل		
						مطلق	نسبی	مطلق	نسبی	مطلق	نسبی	
دانش‌آموزان پسر دبیرستانی	شیراز	۱۳۷۸	گزارش فردی، بدون شناسایی	۳۵۵ پسر	مصرف طول عمر مصرف در حال حاضر*	۸۶ ۴۸	۲۴/۲ ۱۳/۵					احمدی و استوان، ۲۰۰۲: ۵۱۱
دانش‌آموزان دورهٔ راهنمایی با حداقل یک اختلال رفتاری	کاشان	---	مصاحبهٔ رو در رو	۲۳۷ نفر	مصرف* مشروبات الکلی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	ناصح، ۱۳۷۹: ۳
دانش‌آموزان سال آخر دبیرستان و پیش‌دانشگاهی	کرمان	۸۰-۱۳۷۹	گزارش فردی بدون شناسایی	۳۳۱۸ نفر ۱۹۴۵ پسر (۵۸/۶) ۱۳۷۳ دختر (۴۱/۴)	مصرف طول عمر مصرف در ماه گذشته مصرف روزانه	۳۱۶ ۱۴۹ ۸۱	۱۶/۳ ۷/۷ ۴/۲	۶۲ ۱۹ ۱۲	۴/۵ ۱/۴ ۰/۹	۳۷۸ ۱۶۸ ۹۳	۱۱/۵ ۵/۱ ۲/۸	حشمتی، ۱۳۸۰: ۱۴۱
دانش‌آموزان پایه‌های تحصیلی سوم راهنمایی تا سوم دبیرستان	کل کشور	---	مصاحبهٔ رو در رو	۷۵۵۶ نفر ۳۹۰۸ پسر(۵۱/۷) ۳۶۴۶ دختر(۴۸/۳)	مصرف طول عمر مصرف در ماه گذشته مصرف روزانه					۱۴۰ ۸۲ ۱۴	۱/۹ ۱/۱ ۰/۲	صدیق سروستانی، ۱۳۸۲: ۱۸۱
دانش‌آموزان دبیرستانی	شیراز	--	گزارش فردی بدون شناسایی	۳۹۷ نفر ۱۹۷ پسر (۴۹/۶) ۲۰۰ دختر (۵۰/۴)	مصرف طول عمر مصرف روزانه	۳۱ ۱۵	۱۵ ۷/۶	۷ ۲	۳/۵ ۱	۳۸ ۱۷	۹/۶ ۴/۳	احمدی و حسنی، ۲۰۰۳: ۳۷۸
دانش‌آموزان دبیرستانی	رشت	--	مصاحبهٔ رو در رو	۱۴۷۴ نفر ۷۵۱ پسر(۵۰/۹) ۷۲۳دختر(۴۹/۱)	مصرف* الکل					۱۸۶	۱۲/۶	نجفی و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۸۵
دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه	گناباد	۱۳۸۲	گزارش فردی بدون شناسایی	۴۰۰ پسر	سوءمصرف* الکل	۹	۲/۲					اصلی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۳۸
دانش‌آموزان پسر دبستانی	شیراز	--	گزارش فردی، بدون شناسایی	۱۰۳۴ پسر	مصرف طول عمر مصرف گه گاه* مصرف روزانه	۱۳۹ ۳۴ ۲۸	۱۳/۴ ۳/۳ ۲/۷					احمدی و همکاران، ۲۰۰۳: ۵۷

* تعریفی از این شاخص‌ها ارایه نشده است.

۰/۹ و ۱ درصد گزارش شده‌است. در مطالعه کشوری نیز میزان مصرف روزانهٔ الکل در کل جمعیت دانش‌آموزان ۰/۲ درصد گزارش شده است. در دو مطالعه مصرف الکل بدون مشخص نمودن زمان آن بررسی و ذکر شده که در دورهٔ راهنمائی در کاشان میزان آن صفر ودر دورهٔ دبیرستان در رشت میزان آن ۱۲/۶ درصد گزارش شده است.

۶ـ۲) شیوع مصرف حشیش

تعداد ۵ مطالعه یافت شد که به بررسی شیوع مصرف حشیش و ماری‌جوانا در دانش‌آموزان پرداخته بودند (جدول شمارهٔ ۳). در دو مطالعه شیوع مصرف حشیش و ماری‌جوانا از هم تفکیک و جداگانه مورد بررسی قرار گرفته بود. در بقیه تنها از واژهٔ حشیش استفاده شده بود که احتمالاً در چنین حالتی پرسش‌شوندگان به مصرف حشیش و ماری‌جوانا پاسخ داده‌اند. در زیر به ذکر نتایج مربوط به حشیش می‌پردازیم، چرا که معلوم نیست به چه میزان نتایج ذکر شده در مطالعات برای حشیش و ماری‌جوانا هم‌پوشی دارند و بنابراین نمی‌توان نتایج آنها را با هم جمع کرد و تحت‌عنوان گروه کانابیس ذکر نمود. در یک مطالعه نیز تعریف مشخصی از شاخص مورد بررسی ارائه نشده بود.

شیوع مصرف حشیش در طول عمر در پسران از ۵/۶ تا ۸/۷ درصد و در دختران صفر در شیراز و ۲ درصد در کرمان گزارش شده است. در یک مطالعه کشوری نیز شیوع مصرف حشیش در طول عمر در کل جمعیت دانش‌آموزان ۰/۳ درصد گزارش شده است. شیوع مصرف حشیش در ماه قبل از مصاحبه (و یا مصرف در حال حاضر) در پسران در کرمان ۴ و در شیراز ۲ درصد و در دختران در کرمان ۱ درصد در کرمان گزارش شده است. در مطالعه کشوری نیز شیوع مصرف حشیش ماه قبل از مصاحبه در کل جمعیت دانش‌آموزان ۰/۲ درصد گزارش شده است. شیوع مصرف روزانهٔ حشیش در پسران ۱/۵ درصد در شیراز و ۳ درصد در کرمان و در دختران صفر در شیراز و ۰/۴ درصد در کرمان گزارش شده است. در مطالعه کشوری نیز شیوع مصرف روزانهٔ حشیش در کل جمعیت دانش‌آموزان ۰/۰۶ درصد گزارش شده است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

جدول ۳: مطالعات همه‌گیرشناسی در مورد شیوع مصرف حشیش و ماری‌جوانا در دانش‌آموزان

جمعیت نمونه	مکان مطالعه	سال مطالعه	روش مطالعه	تعداد نمونه	شاخص مورد بررسی	فراوانی						منبع
						پسر		دختر		کل		
						مطلق	نسبی	مطلق	نسبی	مطلق	نسبی	
دانش‌آموزان پسر دبیرستانی	شیراز	۱۳۷۸	گزارش فردی، بدون شناسایی	۳۵۵ پسر	مصرف طول عمر حشیش مصرف طول عمر ماری‌جوانا مصرف حشیش در حال حاضر* مصرف ماری‌جوانا در حال حاضر*	۳۱ ۲۹ ۸ ۶	۸/۷ ۸/۲ ۲ ۱/۷					احمدی و استوان، ۲۰۰۲: ۵۱۱
دانش‌آموزان سال آخر دبیرستان و پیش‌دانشگاهی	کرمان	۸۰-۱۳۷۹	گزارش فردی بدون شناسایی	۳۳۱۸ نفر ۱۹۴۵ پسر (۵۸/۶) ۱۳۷۳ دختر (۴۱/۴)	مصرف طول عمر حشیش مصرف در ماه گذشته حشیش مصرف روزانهٔ حشیش	۱۶۲ ۹۳ ۶۰	۸ ۴ ۳	۳۹ ۱۸ ۶	۲ ۱ ۰/۴	۲۰۱ ۱۱۱ ۶۶	۶ ۳/۳ ۲	حشمتی، ۱۳۸۰: ۱۴۱
دانش‌آموزان پایه‌های تحصیلی سوم راهنمایی تا سوم دبیرستان	کل کشور	---	مصاحبهٔ رو در رو	۷۵۵۶ نفر ۳۹۰۸ پسر(۵۱/۷) ۳۶۴۶ دختر(۴۸/۳)	مصرف طول عمر حشیش مصرف در ماه گذشته حشیش مصرف روزانهٔ حشیش					۱۹ ۱۴ ۵	۰/۳ ۰/۲ ۰/۰۶	صدیق سروستانی، ۱۳۸۲: ۱۸۱
دانش‌آموزان دبیرستانی	شیراز	--	گزارش فردی بدون شناسایی	۳۹۷ نفر ۱۹۷ پسر (۴۹/۶) ۲۰۰ دختر(۵۰/۴)	مصرف طول عمر حشیش مصرف طول عمر ماری‌جوانا مصرف روزانهٔ حشیش مصرف روزانهٔ ماری‌جوانا	۱۱ ۴ ۳ ۳	۵/۶ ۲ ۱/۵ ۱/۵	۰ ۰ ۰ ۰	۰ ۰ ۰ ۰	۱۱ ۴ ۳ ۳	۲/۸ ۱ ۰/۸ ۰/۸	احمدی و حسنی، ۲۰۰۳: ۳۷۸
دانش‌آموزان دبیرستانی	رشت	--	مصاحبهٔ رو در رو	۱۴۷۴ نفر ۷۵۱ پسر(۵۰/۹) ۷۲۳دختر(۴۹/۱)	مصرف* حشیش					۱۸	۱/۳	نجفی و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۸۵

* تعریفی از این شاخص‌ها ارایه نشده است.

۷ـ۲) شیوع مصرف سایر مواد

با توجه به تعداد کم مطالعات در مورد شیوع مصرف اکستازی، مواد نیروزا، کوکایین و ال. اس. دی. نتایج آنها در یک جدول (جدول شمارهٔ ۴) آورده شده است. شیوع مصرف در طول عمر در پسران ۲ و ۲/۳ درصد در شیراز و مصرف روزانه کوکایین در شیراز یک درصد و در دختران هر دو شاخص صفر درصد گزارش شده است. شیوع مصرف مواد نیروزا (استروئیدها) در کرمان در طول عمر، ماه گذشته و روزانه آن در پسران به ترتیب ۵/۸، ۴ و ۱/۹ درصد و در دختران ۲/۸، ۱/۵ و ۰/۲ درصد گزارش شده است. شیوع مصرف طول عمر ال. اس. دی. در پسران از یک تا ۵/۸ درصد و در دختران صفر تا ۲ درصد گزارش شده است. شیوع در ماه گذشته ال. اس. دی. در پسران در کرمان ۳/۱ و در شیراز ۰/۳ و در دختران در کرمان ۰/۴ درصد و شیوع روزانه ال. اس. دی. در پسران و دختران به ترتیب ۲/۲ و ۰/۲ درصد در کرمان و ۰/۵ درصد و صفر در شیراز گزارش شده است. مصرف اکستازی در دو مطالعه مورد بررسی قرار گرفته است ولی با توجه به اینکه تعریف مشخصی از شاخص‌های مورد بررسی ارائه نشده است هرگونه ارزیابی بر روی آنها را دچار اشکال می‌کند.

۸-۲) نسبت دانش‌آموزان در جمعیت معتادان

در چهار مطالعه نسبت دانش‌آموزان در جمعیت معتادان بررسی شده‌است (جدول شمارهٔ ۵) که همگی مربوط به سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۳ می‌باشد که منبع اکثر آنها سازمان بهزیستی کشور است و این شاخص در مراجعین به مراکز درمانی بهزیستی مورد بررسی قرار گرفته است. میزان گزارش شده، در اکثر مطالعات بین ۰/۳ تا ۰/۵ درصد می‌باشد، در یک مطالعه در اردوگاه کرمانشاه این میزان ۲ درصد و در گزارشی مربوط به تماس‌گیرندگان با صدای مشاور تهران این نسبت ۲/۴ درصد گزارش شده‌است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

جدول ۴: مطالعات همه‌گیرشناسی در مورد شیوع مصرف اکستازی، مواد نیروزا*، کوکایین و LSD در دانش‌آموزان

جمعیت نمونه	مکان مطالعه	سال مطالعه	روش مطالعه	تعداد نمونه	شاخص مورد بررسی	فراوانی						منبع
						پسر		دختر		کل		
						مطلق	نسبی	مطلق	نسبی	مطلق	نسبی	
دانش‌آموزان پسر دبیرستانی	شیراز	۱۳۷۸	گزارش فردی، بدون شناسایی	۳۵۵ پسر	مصرف طول عمر کوکائین	۸	۲/۳					احمدی و استوان، ۵۱۱:۲۰۰۲
					مصرف طول عمر توهم‌زاها	۶	۱/۷					
					مصرف کوکائین در حال حاضر**	۲	۰/۵					
					مصرف توهم‌زاها در حال حاضر**	۱	۰/۳					
دانش‌آموزان سال آخر دبیرستان و پیش‌دانشگاهی	کرمان	۸۰-۱۳۷۹	گزارش فردی بدون شناسایی	۳۳۱۸ نفر ۱۹۴۵ پسر (۵۸/۶) ۱۳۷۳ دختر (۴۱/۴)	مصرف طول عمرLSD	۱۱۳	۵/۸	۲۸	۲	۱۴۱	۴/۲	حشمتی، ۱۴۱:۱۳۸۰
					مصرف طول عمر مواد نیروزا	۱۵۹	۸/۲	۳۹	۲/۸	۱۹۸	۶	
					مصرف در ماه گذشتهLSD	۶۰	۳/۱	۶	۰/۴	۶۶	۲	
					مصرف در ماه گذشته مواد نیروزا	۷۸	۴	۲۱	۱/۵	۹۹	۳	
					مصرف روزانهٔ LSD	۴۲	۲/۲	۳	۰/۲	۴۵	۱/۴	
					مصرف روزانهٔ مواد نیروزا	۳۶	۱/۹	۳	۰/۲	۳۹	۱/۲	
دانش‌آموزان دبیرستانی	شیراز	--	گزارش فردی بدون شناسایی	۳۹۷ نفر ۱۹۷ پسر (۴۹/۶) ۲۰۰ دختر (۵۰/۴)	مصرف طول عمر LSD	۲	۱	۰	۰	۲	۰/۵	احمدی و حسنی، ۳۷۸:۲۰۰۳
					مصرف روزانهٔ LSD	۱	۰/۵	۰	۰	۱	۰/۳	
					مصرف طول عمر کوکایین	۴	۲	۰	۰	۴	۱	
					مصرف روزانهٔ کوکایین	۲	۱	۰	۰	۲	۰/۵	
دانش‌آموزان دبیرستانی	رشت	--	مصاحبه رو در رو بدون شناسایی	۱۴۷۴ نفر ۷۵۱ پسر(۵۰/۹) ۷۲۳دختر(۴۹/۱)	مصرف** اکستازی					۱۰	۰/۷	نجفی و همکاران، ۱۸۵ :۱۳۸۳
دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه	گناباد	۱۳۸۲	گزارش فردی بدون شناسایی	۴۰۰ پسر	سوءمصرف** اکستازی	۲	۰/۶					اصلی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸:۱۳۸۳

* منظور داروهای قوی‌کننده عضلات (استروئیدها) است.

** تعریفی از این شاخص‌ها ارایه نشده است.

جدول ۵: نسبت دانش‌آموزان در جمعیت معتادان

جمعیت نمونه	سال مطالعه	تعداد نمونه	تعداد (درصد) دانش‌آموزان	منبع
معتادان تماس‌گیرنده با صدای مشاور	۱۳۷۴-۷۵	۲۸۹ نفر	۷ (۲/۴)	سازمان بهزیستی کشور، ۱۳۷۶ : ۶
معتادان مستقر در اردوگاه کرمانشاه (بالای ۱۸ سال)	۱۳۷۵	۱۴۹ مرد	۳ (۲)	سازمان بهزیستی کشور، ۱۳۷۵: ۵
پذیرش‌شدگان به مراکز درمان و بازتوانی سرپایی معتادان سازمان بهزیستی، معتادان زندانی و معتادان خیابانی	۱۳۷۸	۱۴۷۲ نفر	۴ (۰/۳)	رزاقی و همکاران، ۱۳۸۲: ۷۰
پذیرش‌شدگان به مراکز درمان و بازتوانی سرپایی معتادان وابسته به سازمان بهزیستی کشور	۱۳۷۷ ۱۳۷۸ ۱۳۷۹ ۱۳۸۰ ۱۳۸۱	۲۲۹۳۶ نفر ۳۱۰۹۷ نفر ۳۳۰۸۳ نفر ۲۰۱۶۶ نفر ۲۵۰۴۷ نفر	۸۷ (۰/۴) ۱۶۶ (۰/۵) ۱۳۲ (۰/۴) ۸۰ (۰/۴) ۸۷ (۰/۳)	نارنجی‌ها، ۱۳۸۳: ۳۶

۳) بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این مطالعه نشان می‌دهد با اینکه در سال‌های اخیر، اطلاعات تولید و منتشر شده در مورد وسعت و ماهیت اعتیاد افزایش یافته است، ولی این تحقیقات در زمینه شیوع مصرف مواد اعتیادآور غیرمجاز در دانش‌آموزان کشور به صورت پراکنده و در حد محدودی انجام گرفته است. نویسندگان مقاله تلاش بسیار کردند تا به حداکثر پژوهش‌ها و مستندات دسترسی یابند، ولی عملاً در پژوهش حاضر تنها از ۸ مطالعه که به بررسی شیوع مصرف مواد اعتیادآور غیرمجاز در دانش‌آموزان پرداخته، متدلوژی تشریح شده، نتایج به تفکیک مواد

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

ذکر شده، شاخص مربوطه مشخص و میزان آن ثبت شده بود، استفاده شد. این اسناد و مدارک عموماً مربوط به سال‌های ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۳ بوده اند. دو مطالعه که توسط آموزش و پرورش و شش مطالعه توسط دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور انجام شده است، فقط یک مطالعه به صورت کشوری انجام شده که توسط وزارت آموزش و پرورش و به صورت مصاحبه رودررو بوده است. بقیهٔ مطالعات مربوط به شیراز، کرمان، رشت و گناباد بوده و در یک مطالعه نیز مصرف مشروبات الکلی در دانش‌آموزان راهنمائی با حداقل یک اختلال رفتاری در شهر کاشان ارزیابی شده است.

با توجه به تعداد کم مطالعات و به علت وجود ارقام متنوع، امکان نتیجه‌گیری کلی وجود ندارد و تحقیقات بیشتری را می‌طلبد. به‌طورکلی نتایج به‌دست آمده از مطالعهٔ کشوری (صدیق سروستانی، ۱۸۱:۱۳۸۲) ارقامی پایین‌تر از مطالعات دیگر را گزارش کرده است. علت آن را شاید بتوان در این نکات یافت که اولاً مطالعه توسط خود وزارت آموزش و پرورش انجام گرفته است و ثانیاً به صورت رودررو و با شناسائی فرد بوده است. لذا توصیه می‌گردد با توجه به جرم و ضداجتماعی بودن مصرف مواد برای افزایش روایی پاسخ‌ها از مصاحبه رودررو پرهیز شود و پرسش‌نامه‌ها با توزیع در گروه دانش‌آموزان در کلاس، توسط خود فرد و بدون شناسائی تکمیل شود. نتایج به‌دست آمده از مطالعهٔ کرمان نیز ارقام بیشتری را نسبت به شیراز گزارش نموده که یکی از دلایل آن به جمعیت نمونه می‌تواند مربوط باشد که در کرمان جمعیت نمونه را دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان و پیش‌دانشگاهی و در شیراز کلیهٔ سال‌های دبیرستان تشکیل می دادند. به‌طور نه چندان دقیق با استناد به مجموع مطالعات ارائه شده می‌توان گفت شایع‌ترین ماده مخدر مورد مصرف در پسران دانش‌آموز الکل است. پس از آن تریاک و حشیش شایع‌ترین مواد مورد مصرف را تشکیل می‌دهند. از نکات قابل توجه، شیوع بالای گزارش مصرف هروئین در طول عمر، ماه گذشته و مصرف روزانه آن بود که در تمام مطالعات نزدیک به شیوع مصرف تریاک و حشیش بوده است. در دختران به دلیل تنوع ارقام به دست آمده و تعداد کمتر مطالعات نمی‌توان در مورد شیوع بیشتر

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

مصرف یکی از مواد تریاک الکل و حشیش اظهار نظر کرد. شیوع بسیار بالاتر مصرف مواد در پسران باعث می‌شود که برای شایعترین مواد مصرفی در جمعیت کلی دانش‌آموزان نیز الگوی مواد مصرفی پسران صادق باشد. با این‌که در اکثر مطالعات مورد ارزیابی شیوع مصرف مواد در هر دو جنس مورد بررسی قرار گرفته، ولی در برخی از آنها فراوانی آن به تفکیک جنسیت ذکر نشده‌اند. لذا در این مطالعات خواننده نمی‌تواند نتیجه‌گیری کند که آیا این مهم به دلیل آن است که تفاوت فاحش در شیوع مصرف مواد در دو جنس وجود دارد و یا آن که به دلیل معنادار نبودن این یافته نویسنده مقاله به ذکر گزارش فراوانی شیوع مصرف مواد به طور کلی اکتفا کرده است. در هر صورت بر اساس اطلاعات ارائه شده در این مقاله نمی‌توان اظهار نظر کرد که نسبت شیوع مصرف مواد در دختران و پسران چگونه است.

مطالعات مختلف از کشورهای غربی مانند آمریکا، اروپا و استرالیا حاکی از آن است که شایع‌ترین ماده مورد مصرف بعد از الکل، ماری‌جوانا،ال. اس. دی. و مواد استنشاقی می‌باشد. در صورتی که به نظر می‌رسد در ایران شایع‌ترین ماده مورد مصرف پس از الکل در دانش‌آموزان مواد اپیوئیدی باشد. میزان مصرف مواد اپیوئیدی در مطالعات ایرانی بالاتر از میزان گزارش شده در مطالعات غربی است. لیکن تفاوت اصلی در شیوع مصرف مواد اپیوئیدی مربوط به تریاک می‌باشد که در ایران شیوع قابل‌توجهی دارد، در حالی‌که در سایر جوامع نادر بوده و معمولاً گزارشی در مورد آنها به‌دلیل عدم مصرف وجود ندارد. دلیل این تفاوت ممکن است دسترسی آسان‌تر این مواد در ایران به‌دلیل موقعیت استراتژیک ایران یا شیوع بیشتر موادی مانند الکل در کشورهای اروپایی و آمریکایی باشد که در ایران منع قانونی و مذهبی دارد. در ایران مطالعه‌ای یافت نشد که شیوع مصرف تزریقی مواد را در دانش‌آموزان بررسی کرده باشد.

تجمع مطالعات در سال‌های ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۳ و فقدان هرگونه تحقیقی در سال‌های قبل از آن و خصوصاً سال‌های قبل از انقلاب و سال‌های جنگ، بررسی تغییرات شیوع مصرف مواد در طول زمان را ناممکن می‌نماید. این در حالی است که بسیاری از مطالعات در

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

جوامع پیشرفته را معمولاً مطالعات طولی ـ که دارای تجزیه و تحلیل روند هستند ـ تشکیل می دهند. این مطالعات نشان داده است که مصرف مواد مخدر غیر مجاز با افزایش سن در دانش‌آموزان افزایش می‌یابد. در ایران جای پژوهش‌هایی که مصرف این مواد را به تفکیک سال‌های مختلف تحصیلی و همچنین روند مصرف را بررسی کنند، خالی است.

از نظر شیوع مصرف الکل در دانش‌آموزان، همان‌طور که ملاحظه می‌شود میزان شیوع این مواد در دانش‌آموزان ایران در مطالعات مختلف تا ۱۴ برابر گزارش شده است. با توجه به اطلاعات کم و غیر دقیق، نتیجه‌گیری سخت است. ولی آن‌چه مسلم است این است که شیوع آن به اندازه جوامع غربی نیست، و فراوانی مصرف در دختران کمتر از پسران است که این یافته با گزارش جانستون و همکاران از امریکا که میزان مصرف الکل در دختران و پسران را برابر گزارش کردند، متفاوت است (Johnston, et al, 2005:32).

با توجه به اطلاعات کم و غیردقیقی که در مورد شیوع مصرف اکستازی، مواد نیروزا، کوکائین و ال. اس. دی. در مطالعات ارائه شده، در مورد وسعت مصرف این مواد در دانش‌آموزان نمی‌توان نتیجه‌گیری کرد.

در این مطالعهٔ مروری، به پژوهشی که به بررسی شیوع اعتیاد (وابستگی) به مواد در جمعیت دانش‌آموزان پرداخته باشد بر نخوردیم؛ لیکن در اکثر مطالعاتی که در جمعیت معتادان به مواد اپیوئیدی انجام شده است نسبت دانش‌آموزان ۰/۳ تا ۰/۵ درصد گزارش شده است. به‌این ترتیب، در صورتی که جمعیت معتادان به مواد افیونی کشور را حدود دو میلیون نفر در نظر بگیریم تعداد دانش‌آموزان معتاد به مواد اپیوئیدی در کشور را می‌توان بین شش هزار تا ده هزار نفر تخمین زد.

در نهایت انجام مطالعات ملی در این زمینه با متدلوژی صحیح و پیش‌بینی روش‌های صحیح پایش تغییرات شیوع و الگوهای مصرف مواد در دانش‌آموزان به تفکیک مقاطع مختلف تحصیلی و جنسیت ضرورت دارد.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

منابع References

۱. اصلی‌نژاد، محمدعلی. عالمی، علی. چمنزاری، حمید. (۱۳۸۳)، **بررسی ارتباط سوءمصرف مواد با وضعیت تحصیلی و خانوادگی دانش‌آموزان پسر دبیرستان‌های شهر گناباد ـ سال ۱۳۸۲**. خلاصه مقالات سومین همایش سراسری اعتیاد، ۹-۷ بهمن، یزد. ۹-۱۳۸.

۲. حشمتی، فردین. (۱۳۸۰)، **بررسی اپیدمیولوژیک سوءمصرف مواد اعتیادآور بین دانش‌آموزان سال آخر دبیرستان و پیش‌دانشگاهی شهر کرمان در سال تحصیلی ۸۰-۱۳۷۹**، پایان‌نامه، کرمان، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، دانشکده پزشکی مهندس ملک‌افضلی‌پور.

۳. رزاقی، عمران‌محمد. رحیمی‌موقر، آفرین. حسینی، مهدی. محمد، کاظم. مدنی، سعید. (۱۳۸۲)، **ارزیابی سریع وضعیت سوءمصرف مواد در ایران در سال ۱۳۷۸**، تهران: سازمان بهزیستی کشور، معاونت امور فرهنگی و پیشگیری، برنامهٔ کنترل مواد ملل متحد. تهران.

۴. سازمان بهزیستی کشور معاونت پیشگیری، (۱۳۷۵)، **گزارش مطالعات انجام شده در استان کرمانشاه برای شناخت بیشتر وسعت و ماهیت اعتیاد**، تهران، معاونت پیشگیری سازمان بهزیستی کشور.

۵. سازمان بهزیستی کشور معاونت پیشگیری، (۱۳۷۶)، **گزارش عملکرد صدای مشاور در سال ۱۳۷۵-۱۳۷۴**، تهران، معاونت پیشگیری سازمان بهزیستی کشور.

۶. صدیق سروستانی، رحمت‌الله. (۱۳۸۲)، **بررسی وضع موجود سوءمصرف مواد مخدر در بین دانش‌آموزان کل کشور**، تهران، وزارت آموزش و پرورش، معاونت تربیت بدنی و تندرستی، گزارش طرح.

۷. نارنجی‌ها، هومان. (۱۳۸۴)، **روند مراجعین به مرکز درمان اعتیاد سازمان بهزیستی**، خلاصه گزارش تحقیق، تهران، موسسه داریوش، مرکز آموزشی و پژوهشی سوءمصرف و وابستگی به مواد.

۸. ناصح، جواد. (۱۳۷۹)، **بررسی تنوع اختلالات رفتاری در دانش‌آموزان دوره راهنمایی شهر کاشان**، کاشان، وزارت آموزش و پرورش، اداره کل آموزش و پرورش استان اصفهان، خلاصه مقاله.

۹. نجفی، کیومرث. خلخالی، محمدرسول. نظیفی، فاطمه. فرهی، حسن. فقیرپور، مقصود. آوخ، فرهاد. (۱۳۸۳)، **بررسی شیوع مصرف مواد در دانش‌آموزان دبیرستانی شهر رشت در سال ۸۳-۱۳۸۲**، خلاصه مقالات سومین همایش سراسری اعتیاد، ۹-۷ بهمن، یزد، ۶-۱۸۵.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

References منابع

10. Ahmadi, J. Hassani, M. (2001), **Prevalence of substance use among Iranian high school students,** Addictive Behaviors, 28: 375-379.
11. Ahmadi, J. Ostovan, M. (2002), **Substance use among Iranian Male students,** International Journal of Drug Policy, 13: 511-512.
12. Ahmadi, J. Rayisi, T. Alishahi, M. (2003), **Analysis of substance use by primary school students**, German Journal of Psychiatry, 6: 56-59.
13. Dgani, A. (1992), **Drug Use in Tel Aviv-Jaffa**, Tel Aviv: Geocartography Institute.
14. El-Amrawy, Sm. (1991), **A study of drug use among secondary school boys in Alexandria**, Alexandria Journal of Pediatrics, 5, 249-59.
15. Hibell, B. Andersson, B. Ahlstrom, S. Balakireva, O. Bjarnason, T. Kokkevi, A. Morgan, M. (2000), **The 1999 ESPAD Report: Alcohol and other drug use among students in 30 European countries**, The Swedish council for information on alcohol and other drugs (CAN) and the Pompidou Group at the Council of Europe, Stockholm, Sweden.
16. Johnston, L. O'Mally, P. Bachman, J. (2005)**, Monitoring the future: National results on adolescent drug use: Overview of key findings, 2004**, Bethesda, MD: National Institute on Drug Abuse.
17. Soueif, MI. Darweech, WA. Hannourah, MA. EL-Sayed, AM. (1982), **The non-medical use of psychoactive substance by male technical school students in Greater Cairo: An Epidemiological Study,** Drug Alcohol Depend, 10(4), 321-31.
18. United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention (UNODCCP), (2002), **Global illicit drug trends, 2002**, New York, United Nations Publications
19. White, V. Hayman, J. (2004), **Australian secondary students' use of over-the-counter and substance in 2002**, National Drug Strategy Monograph Series No. 56. Canberra, Australian Government Department of Health and Ageing.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-01]